

УДК: 330.341.42

В.І. Павлюк

ОСОБЛИВОСТІ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО СИСТЕМИ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

Проаналізовано політико-економічні аспекти стану та особливостей входження України до системи сучасного глобального поділу праці.

The political and economical aspects of situation and peculiarity of Ukraine's entry into the system of modern global division of labor are analyzed.

Ключові слова: поділ праці, ефективність, глобалізація, глобальний поділ праці, інтеграційна стратегія.

Однією з найбільш характерних ознак сучасного світового економічного розвитку є утягнутість суб'єктів господарювання різних форм та рівнів до процесу глобального поділу праці (ГПП). Проте місце та ступінь входження до цього процесу, який набув протягом останніх десятиріч всеохоплюючого глобального характеру, у всіх країн різні. Тому й реалізація національних інтересів кожної із країн-учасників ГПП відбувається неоднозначно, з проявом як єдності, так і гострих суперечностей сучасного світового господарства.

Головною тенденцією сучасного ГПП є прискорена інтернаціоналізація продуктивних сил, яка виступає його матеріальною основою. Завдяки їй виробничі процеси приймають всезростаючий яскраво виражений міжнародний характер, що передбачає стійкі і масштабні господарські зв'язки між суб'єктами поділу праці. Розвиток цієї тенденції веде до посилення, з одного боку, економічної взаємозалежності країн світового співтовариства.

ва, незалежно від їх суспільно-економічного устрою, а з іншого — до посилення конкурентної боротьби в надзорському середовищі відтворювального процесу, який набуває загальносвітового характеру в умовах широкомасштабної інтернаціоналізації виробничої і науково-технічної діяльності та подальшої глобалізації поділу праці.

При аналізі стану, основних тенденцій та закономірностей сучасного ГПП обов'язково слід враховувати поділ суб'єктів світового господарства на три основні групи країн: 1) розвинутих країн ринкової економіки; 2) країн ринкової економіки, що розвиваються; 3) країн, перехідних до ринкової економіки, до яких ось уже два десятиріччя відносяться і Україна.

Такий поділ суб'єктів ГПП на групи дає можливість неупереджено та об'єктивно підійти до самооцінки реального соціально-економічного статусу нашої держави, її місця та ролі в системі світогосподарських зв'язків, виявити не задекларовані, а об'єктивні як національні економічні інтереси, так і інтереси наявних і можливих партнерів по участі в ГПП. Для вітчизняної економічної науки та суб'єктів господарювання нашої держави це важливо передусім для вироблення реалістичної економічної поведінки та конкретних практичних кроків у напрямку інтеграції до сучасного ГПП.

У зв'язку з цим надзвичайної обережності потребують традиційні підходи, оцінки та рекомендації різноманітних міжнародних організацій, інститутів, експертів та переважної більшості західних економістів, оскільки вони, як правило, спрямовані, з одного боку, на подальше поглиблення домінуючих позицій економічно розвинутих країн в системі сучасного ГПП, а з другого — на закріплення за країнами другої та третьої (до якої відноситься і Україна) груп ролі постачальників сировини, напівфабрикатів, виробників матеріалоємних і працеемних, з невеликою питомою вагою капіталоємних, а тим більш — наукоємних, з урахуванням новітніх досягнень НТР, товарів та послуг, зосередження саме в цих країнах так званих «брудних виробництв».

Ті з країн, які увійшли до лідерів ГПП (країни першої групи), отримують від участі в ньому максимальні абсолютні та відносні (порівняльні) переваги, продовжують займати домінуюче становище у світовому економічному середовищі, успішно задовольняють не лише свої національні потреби та інтереси, а й диктують свої умови через доступні їм різноманітні механізми іншим, меншою мірою залученим до ГПП, країнам-учасникам.

Певною мірою відбувається підпорядкування економічних інтересів одних суб'єктів ГПП іншим, більш успішним учасникам. І така залежність, враховуючи те, що ступінь входження до ГПП стає одним з визначальних факторів економічного розвитку та статусу національної економіки будь-якої держави, має стійку тенденцію до збільшення.

При цьому використовуються не лише економічні та/чи політичні методи впливу. Надто часто протягом останніх років використовуються і «крайні аргументи королів» — груба військова сила та пряме втручання у внутрішні справи держав другої та третьої груп у стратегічній боротьбі за ресурси та глобальний вплив, влаштування та підтримка перманентних революцій з односторонньою підтримкою «опозиції» чи взагалі принесення «на штиках» до владного олімпу тієї чи іншої держави слухняних високопоставлених чиновників та кишенькових урядів. Адже цілком зрозуміло, що у кожній війни чи то військового конфлікту в основі лежить економічне підґрунтя, яке проявляється в отриманні країнами-домінантами прямого доступу до ресурсів та ринків держав дру-

гої та третьої груп, використання першими додаткових преференцій та пільг у рамках сучасного ГПП, подальшого укріплення свого панування в ньому.

На перший та поверхневий погляд це лише політична складова глибинної сутності формування сучасного ГПП, проте в основі цього процесу лежать виключно стратегічні економічні інтереси окремих держав, їх угруповань та тих суб'єктів ГПП, які у гострій боротьбі в конкурентному середовищі шукають дешеві ринки сировини, робочої сили та нові ринки збуту.

З цієї точки зору для України, яка входить саме до тієї групи країн, яка займає не домінуюче, а підпорядковане становище в системі сучасного ГПП, вкрай актуальним стає питання щодо реального, а не декларативного входження її економіки до світових інтеграційних процесів з урахуванням, у першу чергу, національних економічних інтересів. Адже не секрет, що упродовж практично всього періоду незалежності нашої держави, їй не вдалося досягти будь-яких відчутних позитивних змін та/чи результатів у своєму прагненні до залучення в систему сучасного ГПП. На тлі ресурсозберігаючої та високотехнологічної економіки країн першої групи в ГПП роль традиційних галузей, притаманних українській економіці, суттєво знизилась, а орієнтація на експорт сировини та продуктів з невисоким ступенем обробки вже давно стала ознакою «нецивілізованості» та не має будь-якої перспективи зайняти гідне місце в процесі ГПП.

За таких обставин наша держава в цілому та кожний із потенційних суб'єктів господарювання – потенційних учасників ГПП, зокрема, значною мірою втратили час та можливості для успішного використання тих переваг свого економічного потенціалу, які вони мали на початку своєї незалежності та які були втрачені внаслідок відсутності чіткої та зрозумілої державної політики, проведення непродуманих економічних та інших реформ у суспільстві, жодна з яких не була доведена до логічного завершення та не дала очікуваних позитивних результатів.

Внаслідок різноманітних чинників, які в цілому можна звести до двох основних груп – економічних та політичних – Україна протягом двох останніх десятиріч, попри дію всіляких суперечностей і негараздів, пов'язаних з ломкою старої адміністративно-тоталітарної господарської системи та переходом до ринкових умов господарювання, не використала свій унікальний шанс зайняти належне та вагоме місце в системі ГПП через реалізацію своїх історичних, виробничих, географічних, природних, науково-технічних, людських та інших переваг, які вона мала на початку своєї незалежності.

Через відсутність науково-обґрунтованої, послідовної та виваженої державної стратегії та політики щодо входження до ГПП, адекватної можливостям та вимогам часу, інтереси національної економіки та українського суспільства в період первісного нагромадження капіталу (з початку 90-х років ХХ сторіччя по теперішній час) були віддані на відкуп та слугування новонародженій олігархічно-клановій, кримінально-бюрократичній буржуазії, яка домінувала як на загальнодержавному так і на місцевому рівнях.

Цей суспільний прошарок нових власників, бюрократів та можновладців практично монополізував для своїх потреб і сферу зовнішньоекономічних стосунків нашої держави, підпорядкувавши собі номенклатурно-адміністративний та фіскальний апарати, судову систему, фінансові та банківські установи, приватизовані та акціоновані колишні державні підприємства – виробників товарів та послуг.

Задля цього була створена й відповідна нормативно-правова база (за оцінками більшості незалежних експертів податкове законодавство в Україні чи не найскладніше, найзаплутаніше та неефективне, найбільш сприятливе для процвітання корупції та зловживань) немовби для усіх суб'єктів господарювання, проте яка унеможлиблювала ведення на цивілізованих ринкових засадах підприємницької діяльності для переважної більшості учасників ринку – представників малого та середнього бізнесу, та яка слугувала й захищала інтереси виключно нових крупних власників. Саме вони мали та мають доступ до міжнародних фінансових та банківських установ в отриманні кредитних та інвестиційних ресурсів, активно використовувати можливості та переваги офшорних зон та зон вільної торгівлі, мають свої так звані «зелені коридори» на кордоні та митницях, отримують виняткові пільги з оподаткування, перемагають у тендерах, а у багатьох випадках отримують державні гарантії, підтримку та замовлення з державного бюджету. Для прикладу згадаємо хоча б цілі епопеї з поставок до України газу з Росії через комерційні структури, державну реструктуризацію за рахунок платників податків на користь купки олігархів окремих банків-банкрутів (Родовід, Київ, Надра, тощо), чудернацькі історії з приватизацією об'єктів державної власності (низки обленерго, Криворіжсталі, Одеського припортового заводу, Укртелекому, крупних комунальних підприємств, підприємств оборонно-промислового комплексу, тощо), діяльність трастових компаній та тендерної палати, історію з китайською гречкою.

Національні економічні інтереси були принесені в жертву політичним інтригам, корупції, дикій «прихвизації» та безконтрольному розбазарюванню загальнодержавного майна, варварській експлуатації національного багатства, у т. ч. природних ресурсів та корисних копалин. На благодатній українській землі на фоні неймовірного зuboжіння основної маси населення почали швидко з'являтися, проростати та процвітати новоявлені мільярдери та представники кримінально-бюрократично-олігархічного капіталу.

Відсутність необхідного системного та цільового державного регулювання процесом входження України до системи ГПП призвела до втрати державою конкурентоспроможності основних національних сукупних факторів виробництва та відтворення – засобів виробництва (через їх фізичний та моральний знос, використання застарілих норм та стандартів, відсутність умов для їх відновлення та модернізації, вкрай обмежені джерела інвестування, тощо) та робочої сили (через її витоки за кордон, погіршення структури трудових ресурсів, зниження кваліфікаційного рівня працівників та спеціалістів і т. ін.) та спроможність їх застосування (входження, адаптації) в сучасній системі ГПП.

Новітня ситуація, що склалась у нашій державі упродовж останніх років з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх умов та чинників розвитку національної економіки на найближчу та довготривалу перспективу, на наш погляд, конче вимагає проведення предметного аналізу найвірогідніших та найбільш доцільних факторів, шляхів та механізмів входження національних суб'єктів господарювання до світових інтеграційних процесів з максимальним урахуванням всіх притаманних нашій державі особливостей щодо входження її економіки до сучасного ГПП.

Аналіз участі України в системі сучасного ГПП, на наш погляд, повинен передбачати (містити) вплив та дію як об'єктивних загальноекономічних законів, засад і прин-

ципів залучення національної економіки держави та її окремих суб'єктів до процесу ГПП серед основних учасників світогосподарських зв'язків, так і враховувати конкретно-історичні особливості та фактори такої участі, що в цілому допоможе визначити пріоритетні та найбільш ефективні моделі та напрямки входження до міжнародних інтеграційних процесів.

Головним питанням в теорії та практиці ГПП, з точки зору реалізації національних інтересів кожної окремої країни, у тому числі й України, є вибір найбільш прийнятної та ефективної стратегії участі в світогосподарських зв'язках. Основою такої стратегії повинна стати концентрація зусиль владних і господарських структур на формуванні такої моделі національної економіки та умов її функціонування, яка могла б забезпечити кожному з національних суб'єктів – учасників ГПП отримання позитивної різниці між міжнародною і внутрішньою ціною експортованих товарів та послуг, а також економію внутрішніх витрат від скорочення національного виробництва внаслідок використання дешевого імпорту в процесі обміну на світовому ринку.

Як свідчить досвід функціонування переважної більшості успішних країн практично протягом усієї економічної історії, перед країнами, що прагнуть залучитись до сучасного ГПП, першочерговою стоїть задача визначення стратегічних пріоритетних галузей національних економік, які повинні забезпечити досить вагому, а в багатьох випадках – визначальну роль суб'єктів господарювання цих галузей в процесі адаптації національної економіки до вимог сучасного ГПП та активного входження до нього. Зокрема, підприємства саме таких галузей та сфер національної економіки повинні мати особливий статус, який би визначався їх місцем, роллю та важливістю у забезпеченні інтересів та економічної безпеки кожної країни та свідчив про необхідність, і, як правило, проявлявся в різноманітних формах законодавчої, кредитно-фінансової, інвестиційної, науково-технічної, податкової, кадрової та іншої державної підтримки.

Роль держави та державного регулювання фінансово-економічною, науково-технічною, зовнішньо-економічною та іншими сферами діяльності суб'єктів ГПП у цьому випадку в Україні повинні значно зрости, у тому числі і вплив на формування ринків постачання та збуту продукції, товарів та послуг, вибору напрямків, форм та суб'єктів поділу праці.

Водночас досить довго суб'єкти господарювання – потенційні учасники ГПП, і в першу чергу – підприємства державного сектору національної економіки та власне сама держава, через невизначеність зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсів (Захід чи Схід) не мали змоги своєчасно та повноцінно реалізувати свій економічний потенціал та інтелектуальні надбання в процесі входження в ГПП у пріоритетних галузях та сферах співробітництва, встановити ділові стосунки з іноземними діловими партнерами, забезпечити освоєння нових ринків виробництва та збуту. За весь період існування нашої держави національна економіка та суб'єкти господарювання значною мірою втратили можливості співпраці та реалізації спільних стратегічних проектів зі своїми історичними та традиційними партнерами ще за часів СРСР – Росією та країнами СНД, не спромоглися також досягти будь-яких серйозних зрушень у напрямку виробничої кооперації з країнами, які відносяться до першої (розвинуті країни ринкової економіки) та другої (країни ринкової економіки, що розвиваються) груп суб'єктів світового господарства.

На процес входження України до ГПП (напрямки, фактори, суб'єкти, форми, терміни, тощо) безумовний вплив мала трансформація відносин власності протягом двох десятиріч незалежності та явні перекося і крайнощі у формуванні оптимальної структури власності та проблеми у створенні ефективної системи її функціонування. Так, якщо на початку 90-х років минулого сторіччя уся національна економіка була представлена практично тільки державним сектором (у якому було зосереджено 98 % основних фондів виробництва у порівнянні з 2%, що належали недержавному сектору) [1], то на теперішній час лівова частина власності належить недержавному сектору економіки. Проте ефективність національної економіки в цілому від цієї трансформації поки що не відчутна.

Це означає, що соціально-економічні фактори включення України до сучасного ГПП, основою яких є система відносин власності з притаманними їй формами та методами ведення господарства, на сьогодні не адекватні потребам національної економіки та українського народу у прагненні до інтеграції в ГПП. Серед цих факторів відсутній, насамперед, реальний, системний та цілеспрямований вплив держави та державного регулювання на формування необхідної моделі господарювання, здатної адаптуватися до кращих світових економічних моделей та стандартів господарювання.

Розрахунок на те, що процеси роздержавлення та приватизації стануть могутнім чинником прискорення інтеграції економіки України в систему ГПП, залишився лише декларацією. Наприклад, сьогодні в Україні лише у сфері агропромислового комплексу, за офіційними даними, виробляється картоплі майже утричі, а овочів — на 50 відсотків менше, ніж до незалежності. За останні двадцять років майже повністю згорнуте великотоварне виробництво картоплі та овочів, зруйнована інфраструктура овочесховищ, холодильників, плодоовочевих баз, яка не тільки забезпечувала власні потреби населення держави у такій продукції, а й поставляла її до Франції, Великої Британії та інших держав світу в рамках ГПП. А зараз наші споживачі інвестують розвиток виробництва овочів і фруктів та відповідні інфраструктури Туреччини, Єгипту, Польщі, Німеччини, тощо, звідки завозиться продукція, якої не вистачає в Україні або яку в нашій країні не можуть по-господарськи зберегти. Тому ціни зазвичай значно вищі від тих, які можуть запропонувати вітчизняні товаровиробники, якби в попередні роки були створені необхідні умови для цілеспрямованого інвестування у виробництво та інфраструктуру зберігання овочів і фруктів [2].

Існуюча система участі та місце України в сучасному ГПП складні і суперечливі. Проте наявність сукупності особливих політико-історичних, природних, техніко-економічних, організаційно-економічних, соціально-економічних та соціально-культурних чинників в цілому є тим об'єктивним підґрунтям, яке дає можливість національній економіці та суб'єктам господарювання інтегруватись до процесу ГПП за умови проведення дійсно цивілізованих ринкових реформ, послідовних, рішучих дій влади в подоланні корупції та створенні умов для ведення бізнесу в тісній взаємодії та під контролем громадянського суспільства.

1. Державна програма приватизації на 1994 рік. // Голос України. — 1994. — 18 березня. — С. 7; 2. Вступне слово Прем'єр-міністра України Миколи Азарова на засіданні Кабінету Міністрів від 18 травня 2011 року // Урядовий портал. — <http://www.kmu.gov.ua>.